

Türk Kültüründe Kemikten Diriltme Motifi

The Motif of Resurrection From Bones in Turkish Culture

Öz

Türkler, tarih sahnesinde olduğu zamandan itibaren farklı din ve inanç sistemlerinin etkisi altında kalmış hatta zaman zaman bunların bazılarını benimsemişlerdir. Yaşam şartları, yaşanılan coğrafya, etkileşime girilen din ve devletlerin etkisi ile birlikte Türkler çok sayıda kültürün birlikte var olabileceğini gösteren örneklerden biri olmuştur. Türkler birlikte yaşadıkları kültürleri merak etmişler ve çoğunlukla bu kültürlerin inanç sistemlerini anlamaya çalışmışlardır. Bu çok katmanlı kültür birlikteliği beraberinde farklı inanış, uygulama ve ritüelleri de beraberinde getirmiştir. İnsanın ruh kavramına bakışı ve ruh kavramı etrafında şekillenen inanış ve uygulamaların büyük bir kısmında "kemik" önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Şamanizm, Animizm gibi farklı dinî sistemler içerisinde işlevselliği olan "kemik" İslamiyet sonrasında da önemini korumaya devam etmiştir. Kemik, canlının yeniden dünyaya gelebilmesi için korunması gereken bir yapıdır. Var oluşun sembolü olan ruh, kemiklerde bulunmaktadır. Farklı inanç sistemleri içerisindeki inanışa göre canlı "ölüm" haline ulaşsa bile kemikleri varlığını koruduğu sürece bu kemiklerden yeniden bir dirilme mümkün olabilmektedir. Bu çalışmamızda Türk kültüründe hem ruhun devamlılığı hem de yeniden dirilme/diriltme bağlamında kemiğin önemi ve yeri konusuna değinilecek, bu konuda geçmişten bugüne aktarılmış bilgilerin ışığında bahsi geçen konuların değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır. Genel anlamda Türk kültüründe kemik ve kemikten diriltme ile ilgili motiflerin hangi bağlamlarda kullanıldığına ve bu kullanımların Türk kültürü içerisindeki yeri ve önemine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, kemik, dirilme, diriltme, Şamanizm, Animizm, İslamiyet.

Abstract

Throughout their history, Turks have been influenced by various religious and belief systems, even adopting some of them. Shaped by living conditions, geographical location, and interactions with different religions and states, the Turks exemplify the coexistence of multiple cultures. They have shown curiosity towards the cultures they coexisted with and have often strived to understand their belief systems. This multifaceted cultural interaction has brought forth a diverse array of beliefs, practices, and rituals. The concept of the human soul and the beliefs and practices surrounding it often place a significant emphasis on "bones" as a crucial element. "Bones" have held functional importance in various religious systems, including Shamanism and Animism, and their significance has persisted even after the adoption of Islam. Bones are considered a structure that must be preserved for the living being to be reborn. The soul, the symbol of existence, resides in the bones. According to beliefs within different belief systems, even when a living being reaches "death," as long as their bones remain intact, resurrection from these bones is possible. This study delves into the importance and place of bones in Turkish culture, both in terms of the continuity of the soul and resurrection/revival. It aims to evaluate these concepts in light of the information transmitted from the past to the present, examining the contexts in which bone and bone resurrection motifs are employed in Turkish culture and the significance of these usages within Turkish culture.

Keywords: Turkish culture, bone, resurrection, revival, Shamanism, Animism, Islam.

K. Merve Karaboğa *

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Yüksek Lisans Öğrencisi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi, Samsun/Türkiye
Elmek: karabogamerve55@gmail.com
ORCID: 0009-0000-9174-1354

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 18.04.2024
Kabul Tarihi: 25.04.2024
E-yayın Tarihi: 30.04.2024

Not Note

Bu çalışma, hazırlanmakta olan "Türk Kültüründe Kemik ve Kemikten Dirilme/Diriltme Motifi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Atıf/Citation:

Karaboğa, K.M. (2024). Türk Kültüründe Kemik ve Kemikten Dirilme Motifi. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (33), s.29-42.

Giriş

İnsan, doğumu ile başlayan “yaşam” kavramının ardındaki sonu hayatı boyunca merak etmiştir. Yaşamın “doğum” ile ilişkilendirilen bir başlangıcı olduğu gibi bu süreci takip eden ve “ölüm” ile karşılık bulan bir de “son”u vardır. Bu son hayatımızın tüm aşamalarında zihni meşgul eden, ondan kaçınmak ya da korunmak istenilen bir durumdur. İnsanlar “ölüm” hadisesinden kaçabilmek için her zaman farklı uygulamalar ile kendilerini korumaya çalışmıştır.

Vakti dolan her canlı ölüm ile karşılaşacaktır.¹ Ölüm hadisesinin meydana gelmesi ile birlikte insan ruhu bedeni yani maddi varlığı terk eder. Geriye yalnızca madde yani varlığın görülen fiziki hali kalır. Bu fiziki hal ise büyük oranda çürüyerek yok olur. İnsanoğlunun ruh ve beden arasındaki sonsuz döngüyü çözümleme isteği uzun yıllardır devam eden bir durumdur. Bu süreçte farklı dinlerin, inanç sistemlerinin, milletlerin bakış açıları rehber olarak göz önünde bulundurulmuştur. Türkler İslamıktan önceki dönemden başlayarak günümüze kadar geçen süreçte çok sayıda kültür ve medeniyetin etkisi altında kalmış ve aynı ölçüde bu medeniyet ve kültürleri etkilemiştir. Tüm bu farklı medeniyetlerde insan ruhunun beden ile ilişkisi çoğunlukla ruh-madde yapısı içinde değerlendirilmiş ve bu yapının en önemli unsurları kemik ve kan olarak ifade edilmiştir. Bu iki unsur geçmişten bugüne aktarılan uygulamalarda ve anlatılarda önemini korumuştur.

İnsan ve hayvan kemikleri ile ilgili uygulamalar yüzyıllardan beri kültürlerin ve toplumların bir parçası olmaya devam etmektedir. Öyle ki kozmogonik yaklaşımlar içinde bile kemik dünyanın yaratılışındaki temel unsur olarak ifade edilmektedir. Kozmik mitlerde dünyanın şekillenmesi için bir kurban verildiği ve bu kurbanın kemiklerinin, parçalarının kullanıldığını görmekteyiz (Aydoğan ve Hallaç, 2021: 306). Bu, kemiğin dünyanın yaratılışındaki rolünü gösteren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölümün insan yaşamının olağan akışındaki önemli ve doğal bir unsur olduğuna inanan Türkler de kemiği özellikle Tanrıya kurban verme noktasında önemli saymışlardır. Bu kurban verme kimi zaman yeniden doğum için gerekli bir unsur olarak karşımıza çıkarken kimi zamanda bir af dileyişi sembolize etmektedir. İlkel zamanlardan başlayarak toplumlar kemiğin ruhun mekânı, konuşlandığı yer olduğu fikrini savunmuşlardır. Bu düşüncenin Türk toplumunda da aynı şeklini koruduğunu söylemek mümkündür. Ruhun ölmediğine, varlığını daima devam ettirdiğine inanan Türkler hem kemiğe kutsallık atfettiklerinden hem de kemiğin yeniden dirilme fikrinin temelindeki unsur olduğuna inandıklarından kemikleri daima korumaya çalışmış ve bu bağlamda kemiklere zarar vermeyi yanlış bir davranış olarak görmüşlerdir. Yine Türkler geleceğe yönelik tahminlerde bulunurken de kemikten yararlanmışlardır. Savaşçı kimliği ile bilinen Türkler savaş meydanlarında at koşturmadan evvel savaşın neticesi hakkında tahminde bulunurken ya da çıkılacak bir sefer ile alakalı olarak kemik fallarına başvurmuşlardır.

Türk kültürü içinde karşımıza çıkan özellikle “ölüm” ve “dirilme” temelli çok sayıda uygulama Türklerin Şamanist sistemden de ne boyutta etkilendiğinin önemli bir göstergesidir. Kemik ise Şamanizm’in “şamanın ataları ile bağ kurma” bağlamındaki unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şaman olabilmenin temelinde özellikle

¹ Bakınız: Enbiya Suresi /35. Ayet, Al-i İmran Suresi /185. Ayet.

dirilme ile ilgili uygulamaların rolünün olduğunu görmekteyiz. İslamiyet'in kabulü ile birlikte bu farklı uygulamalar birebir şeklini korumasa da yeni dinî sisteme belli açılardan adapte olmayı başarabilmiştir.

Kültür içerisinde varlığını sürdüren her unsur tabii bir şekilde toplumların edebiyatlarına da sirayet etmiştir. Belli bir kültürün içinde meydana getirilen eserlerde dinlerin, inanışların, bu inanışlara ait uygulamaların yansımalarını görmek mümkündür. Bu çalışmamızda hem kemik ve kemikten dirilme motifini inceleyecek bu kavramın edebî anlatılardaki yansımaları değerlendirilecektir.

1. Animizme Göre Kemik

Türklerin İslamiyet'ten evvel karşılaştığı dinlerden olan Animizm -"ruhçuluk"- doğada var olan her şeyin ruhu olduğu inancına dayanmaktadır. İngiliz etnolog Edward B.Tylor tarafından ileri sürülen bu kavram özellikle ilkel insanların çevrelerinde gördükleri her türlü nesneyi (taş, toprak, ağaç vb.) ve bunlara bağlı belirtileri ruhlu saydıkları fikrini esas alır (Tezcan, 1997: 140).

Animizm'in de zamana bağlı olarak gelişen ve şekillenen bir dinî sistem olduğu yaygın bir görüştür. 18. yüzyılda "fetişizm" adı altında değerlendirilen inanış ve uygulamaların 19. yüzyıldan sonra "Animizm" adı altında yeni bir başlıkta incelendiğini görmekteyiz (Tezcan, 1997: 140). Bu ifadelerden hareketle araştırmacıların bir kısmı Animizm'i bir din olarak kabul ederken bir kısmı tıpkı Şamanizm'de olduğu gibi Animizm'i sihri uygulamaları olan bir sistem olarak değerlendirmiştir. Hatta büyük ölçüde Fetişizm'in gelişmiş ve değişmiş hâli olduğu fikrini benimsemişlerdir. Temelde ise bu görüşlerin hepsi tek tanrıçılığa (monoteizme) dayanmaktadır.

Türklerin Animizm'i ne boyutta benimsedikleri ve günümüzde karşılaştığımız uygulamalarda Animizm'in yansımalarının olup olmadığı da geniş bir tartışma konusudur. Sedat Veyis Örnek Animizm'in günümüzde varlığını sürdürdüğünü reddeden araştırmacıların başında gelmektedir. Bu tamamıyla bir karşı çıkış değildir. Örnek; günümüzde böyle bir inancın devam edemeyeceğini ve bu inancın ilkel yapının ortadan kalkması ile varlığını yitirdiğini ifade etmektedir (1988: 25-26).

Animizm'in ilkeller arasında gelişip şekillendiği doğru olsa da kültürler ve uygulamalar arası aktarımın kaçınılmaz olduğu unutulmamalıdır. Abdülkadir İnan bu konuda kesin yargılarda bulunmamasına rağmen Şamanizm'e ait bazı uygulama ve unsurların Animizm kökenli olabileceğinin altını çizer (1976: 34-35).

Animizm'de inancın temelini oluşturan unsur ruhtur. Canlı ve cansız olması fark etmeksizin bütün varlıkların ruhu olduğu inancı hâkimdir. Var olan bu ruh varlıktan başka bir varlığa aktarılır ve tamamen yok olmaz. Animizm'de ruh kavramını önemli kılan bu düşünce ruhun sonsuz bir yolculuğu olduğunu göstermektedir. Bu yolculuk doğadaki bir varlıkta devam edebileceği gibi insan bedeninde de bir uzuvdan başka bir uzva aktarılma yoluyla devam edebilmektedir. Eski Türklerde "öz konuk" şeklinde ifade edilen ruhun yani bedendeki misafirin insanın içinde hareketsiz kalmadığı ve her gün yer değiştirdiği de söylenmektedir. Örneğin; Irk Bitig'de:

Sıçan gününde gözlerdedir
Sığır gününde kulaktadır
Tavşan gününde göğüstedir
Yılan gününde koldadır... (Roux, 1999: 140)

Ruh bedeninin bazı kısımları ile yakın ilişki içinde bulunmaktadır ve ruhun bu kısımlarda yerleşmiş bulunduğu ya da bunlarla bir bütün olduğu söylenebilir. Ruhun kandaki varlığı iyi bilinmektedir ve incelenen bazı geleneklerle de ortaya çıkarılmıştır (Roux, 1999: 117). Eski Türklerde özellikle tırnakların kemiksi bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde öylece çöpe atılmaması, kesildikten sonra toprağa gömülmesi tırnaklarda ruhun varlığını sürdürdüğüünün düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tırnaklar temiz tutulmalı, kesildiğinde ruha saygı duyulması açısından toprağa gömülmeli veya yakılmalıdır.

Bazı günlerde belirli bir saatte hapsirmek uğur getirirken başka bir saatte hapsirmek uğursuzluk getirir; bazı günlerde herhangi bir tehlike olmadan saçlar ve tırnaklar kesilebilirken, başka günlerde bu eylemler insanın başına her türlü felaket ya da mutluluk getirebilir (Roux, 1999: 140). Irk Bitig'te geçen bu ifadelerden hareketle ruhun uzuvdan uzva geçtiğini, beden içerisinde hareket halinde olduğunu ve bulunduğu konuma göre yapılacak eylemlere kısıtlama getirildiğini söylemek mümkündür. Eski Türklerde özellikle tırnakların kemiksi bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde öylece çöpe atılmaması, kesildikten sonra toprağa gömülmesi tırnaklarda ruhun varlığını sürdürdüğüünün düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tırnaklar temiz tutulmalı, kesildiğinde ruha saygı duyulması açısından toprağa gömülmeli veya yakılmalıdır.

İnsanlığın ölümle beraber keşfettiği, kendisine ait ve kendisinden olan kan ve kemik inancı, teşekkülü itibariyle en eski inanç öğelerindedir denilebilir. Zira bu iki ögenin kimi zaman dünyanın, insanın yaratılışında, kimi zaman ilah, ilahe ve ata ruhları ile bağlantılı tasavvur edilerek pek çok sihrî uygulamada aktif role sahip olması, etki sahasının ne denli geniş ve güçlü olduğunu ortaya koymaktadır (Aydoğan, Hallaç, 2021: 306).

Ruh için atfedilen bir diğer ikamet yeri de iskelettir. Arkeologlar, eski Orta Asya halklarının kişinin varlığını sürdürebilmesini sağlamak için "insan şeklinin sürekli olarak muhafaza edilmesi" çabasında olduklarını gözlemlemişlerdir. En ideali de kuşkusuz, mümkün olduğu ölçüde bedeninin tamamının yani iskeletle birlikte derinin de muhafaza edilmesiydi. İyi bilindiği üzere dinsel açıdan parça bütüne eşdeğer görüldüğü için kemiklerin özellikle de en önemli kemik kabul edilen kafatasının korunmasına özen gösteriliyordu (Roux, 1999: 126). M. Eliade gibi kemiklerin yeniden doğuş için vazgeçilmez olduğuna inanan E.Lot-Falck zaten doğal olarak tamamen muhafaza edilmesi çok zor olan cesedin bulunmadığı durumlarda kafatasının yeniden doğuşu sağlamak için yeterli olduğunu saptamaktadır (Roux, 1999: 132).

Kafatasının en önemli kemik kabul edilmesinin altında zihnin ve düşüncenin yer aldığı beyni muhafaza etmesinin olduğu öne çıkan bir düşünce olmakla birlikte başın insan vücudunun başlangıç noktası kabul edilmesi fikrinin de kafatasını önemli hâle getirmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir hayvanın tekrar dünyaya gelebilmesi için kemiklerin hiçbirinin kaybolmaması veya kırılmaması gerekmektedir. Bu olgu onu toprak üstünde terk etmeye karşı gösterilen özüne dikkat çeken etnografya çalışmaları ile geniş şekilde tespit edilmiştir. Geleneğin eski olduğu düşünülebilir, zira Plan Carpin bunu şu şekilde not etmektedir: "Yemek için hayvanı öldürdüklerinde hiçbir kemiğini kırmıyorlar." (Roux, 1994: 136)

Uzun yıllar göçebe kültürün etkisinde kalan Türkler hayvanlardan, beslenme ve ulaşım gibi alanlarda yararlanmışlardır. Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere ölen hayvanların tekrar dirileceğine olan inanç sonsuz bir beslenme kaynağını da işaret etmektedir. Yine bu ifadeden anlaşılıyor ki halk arasında kemiklerin eksik olduğu durumlarda dirilmenin de eksik olacağına dair bir inanış hâkimdir.

Sibirya avcıları, öldürdükleri hayvanların hemen hemen tamamının kemiklerinin ya da cesetlerinin çok iyi korunan bir yerde sonsuza kadar sergilenmesi ve muhafaza edilmesi gibi bir geleneği sürdürmüşlerdir; öldürülen hayvanın ruhunun bu kalıntılarda varlığını sürdürdüğü şeklindeki eski klasik görüş hâlâ geçerliydi. Bu uygulama hayvanın yeniden doğması için yapıyordu (Roux, 1999: 135). Bu ifadeden anlıyoruz ki Sibirya halkı da kemikler var olduğu sürece hayvanların tekrar dirilebileceğine inanıyordu.

Kemik yapısı canlının ta kendisidir ve aynı zamanda da canlıyı geçmişe ve geleceğe bağlayan, kendisine atalarından miras kalan ve kendisinden sonraki kuşaklara bıraktığı her şeydir (Roux, 1999: 127). Roux'nun bu düşüncelerinden de hareketle kemiğin aynı zamanda insanın ataları ile bağlantısını, paylaştığı genetik mirası da temsil ettiği ve tüm bahsi geçenlerin kemik yoluyla yeni nesillere aktarıldığına inanıldığını görmekteyiz. Hastalıkların bile genetik miras yoluyla aktarıldığı düşünüldüğünde kemiğin ruhla birlikte insanların genetik kodlarını da taşıdığını söylemek mümkündür. Bu nedenle insanların geçmişle bağlarını tespit ederken de kemik üzerinden yapılan bilimsel testlerden yararlanılmaktadır. Bunlar kemiğin bilimsel ve kültürel olarak insana, kendinden önceki atalarına ait neleri taşıdığı konusundaki araştırmaların kapılarını aralamaktadır.

Kemik çok eski çağlardan beri insan ve hayvan vücudunun en devamlı unsuru olarak görülmüştür. Bazı kavimlerdeki inançlara göre ölümsüz olan ruh, kemiklerde bulunmaktadır. Bu sebeple aralarında Türklerin, Moğollar'ın da bulunduğu bazı kavimlerde kemik, saygı duyulan bir nesne olarak görülmüştür (Ocak, 2000: 170). Bu inanç beraberinde "intermezzo (kemikten dirilme)" kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Animizm inancı içerisinde ruhun varlığı ve öneminden ana hatları ile bahsetmiştik. Kemik içerisinde olduğuna inanılan ruhun bazı şartlar ve uygulamalar ile yeniden dünyaya gelebileceği inancı olarak da ifade edebileceğimiz intermezzo kemiğin yeniden dirilişte ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. İnsana ait en devamlı unsur olarak kabul edilen kemik doğru şekilde korunduğunda yeniden dirilişin mümkün olduğuna inanan Türkler edebi anlatılarda bu düşüncelerini sıklıkla dile getirmişlerdir. Kemik ve dirilme motifinin genellikle birlikte kullanıldığı anlatılarda kemikler bir araya toplanmak suretiyle yeniden dirilmede kullanılmıştır. Ancak kemikler yeniden dirilme için tek başına yeterli değildir. Elbette ruhun barınağı olan kemiklerin ilahi bir güç ile desteklenmesi gerekmektedir. İslami etkinin görüldüğü anlatılarda, Allah ve Allah'ın elçisi peygamberler tarafından "yeniden yaratım" sürecinde ilahi bir gücün ortaya konduğunu görmekteyiz.

Ruh sonsuz yaşam döngüsü içerisinde varlığını bir varlıktan başka bir varlığa geçerek, mekân ve beden değiştirerek devam ettirebilir. Kemikler içerisinde bulunduğu inanılan ruh bu kemiklerin bir araya toplanması ile kendisine yeni bir beden bularak varlığının devamını sağlayabilir. Yeni beden bulma sürecinde ise kutsal bir varlığın desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Animizm'de inancın temeli ruha

inanmaktır. Bu nedenle animizmi benimseyenler için yeniden dirilişe ve ruhun kemikler arasındaki yolculuğuna inanmak ibadetin bir şeklidir.

2. Şamanizm’de Kemikten Diriltme

Şamanizm, trans durumuna geçebilme yeteneğindeki kişiler olan şamanların, doğaüstü varlıklarla ilişkiler kurarak onların güçlerine sahip olmalarından ve bu amaçla yapılan dinsel-büyüsel pratik ve törenlerden ibarettir. Şamanizm ne kendine özgü bir din ne de majinin bir biçimidir; her iki alanı da ilgilendiren yanları bulunan, çeşitli din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve tekniktir (Örnek, 1971: 217-218).

Türklerin tarihinin nispeten geç bir devrinden itibaren varlığını bu suretle kabul edebileceğimiz Şamanizm’in İslamiyet’i kabul dönemine kadar yaşadığı hatta daha evvel Türkler’ in girdikleri Budizm, Zerdüştilik, Mazdeizm ve Maniheizm benzeri muhtelif dinlerin kabulünden sonra yine halk tabakaları arasında sürdürdüğü şüphesizdir (Ocak, 2000:73).

Sedat Veyis Örnek’in ifadesi ve yapılan araştırmalardan hareketle Şamanizm’in bir din olmadığı konusunda çoğu araştırmacı ile aynı fikirde olduğumuzu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Uygulamalarının temelinde nesnelere, doğada bulunan unsurların olduğu düşünüldüğünde Şamanizm içindeki ritüellerde büyüsel bir yapının olduğunu söylemek mümkündür. Dini yapının sınırları çok daha kesin kurallarla belirlenmektedir. Şamanizm’de ise bireysel ve kültürden kültüre, milletten millete değişkenlik gösteren bir sistem olduğunu düşünmekteyiz. Şamanizm tek tanrılı inanış içerisindeki sihrî ve doğaüstü uygulamaları esas alan bir sistemdir. Bu sistem çok sayıda uygulama ve ritüeli olan, doğanın gücü ve enerjisini kullanan, insanlar ve yaratıcı arasındaki iletişimi sağlayan bir aracı olduğuna inanan güçlü bir yapıya sahiptir. Şamanizm içerisindeki uygulamaların gerçekleşmesine aracı olan, liderlik eden, doğaüstü güçlere ve yoğun enerjiye sahip kişiler ise “şaman” olarak adlandırılmaktadır. Bu kutsal olarak atfedilen görevi üstlenebilmek için elbette kişilerin bazı özel vasıflara sahip olması gerekmektedir.

Şaman olma süreci “şaman hastalığına” yakalanmakla başlar. Bu hastalık şaman adayının mistik bir arayışa girme ve kendini bulma sürecidir. Bu süreç içerisinde şaman adayı kendi ruhsal yolculuğunu tamamlayarak yeteneklerinin ve vasıflarının farkına varır. Onu diğer insanlardan ayıracak olan özellik ve kabiliyetlerini kullanabilir hale gelir.

Şamanın adaylığı buluş çağına gelmeden evvel ortaya çıkar. Buluş çağına girmeden evvel şaman adayı olunması şamanların hiçbir günah işlememiş temiz kişiler arasından seçildiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedendir ki şamanları temiz kemikli insanlar olarak değerlendirirler (Bayat, 2006: 44).

Bu bilgidен hareketle insanların iyilik ve kötülüklerinin kemiklerinde gizlenmiş olduğunu yani insanı insan yapan manevi unsurların kemik içerisinde muhafaza edildiğini düşünmek mümkündür. İyilik ve kötülük tüm dinlerde, inanç sistemlerinde var olan bir olgudur. Bu olgunun başlangıç ve ortaya çıkışı insanın elinde olmasa da insan; kendi seçimleri ile iyilik ya da kötülük yapar. Bu görüş tüm inançların temelinde vardır. Şamanizm’e göre iyi ve kötü arasındaki ayrıma henüz varamamış -buluş çağına gelmemiş birey- temizdir. Çünkü yaratıcı, insanların kötülüklerden uzak varlıklar olarak yaratır ve insanlar kemiklerine kötü olanı kendileri işler.

Fuzuli Bayat'ın eserinde Metrena adlı bir kadın şamanın hikâyesi ele alınmaktadır. Bu kadın şaman, ruhların başını kesip, çadır direklerine taktıktan sonra bedenini kemiklere göre parçalara ayırdıklarını anlatır. Orada bulunan ruhların doğranmış etlerini yediğini, inek ahırından çıkan, buzağılara zarar veren ruhun kemiklerini topladığını, kabuğu yeni soyulmuş bir ak ağacın üzerine koyduğu kemiklerinin etle örtülerek yeniden diriltildiğini ifade eder. (Bayat, 2022: 25)

Metinde şaman adayının adaylıktan gerçek bir şaman olmaya geçiş sürecindeki en önemli olay ölüp yeniden dirilmesidir. Bahsi geçen kadın şamanın kendi ölümünü ve parçalanmasını görmesi ise "tam anlamıyla şaman olduktan sonra" her türlü bilgiye vakıf olacağına bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu sürece birebir tanıklık eden şaman adayı ruhları tanır ve gelecekte bu ruhlardan yardım isteyebilir.

Yolculuk manevi bir yolculuk dahi olsa anlatıların arasında bahsi geçen kemik ve kemikle ilgili uygulamalar kemiğin kültürel yaklaşımlar içerisindeki önemini kanıtlar durumdadır.

- 1- Şaman fiziki ölümden sonra ikinci kez yeniden doğar ve ruhlardan terbiye alır.
- 2-Ruhlar Şamanı yedi, dokuz veya doksan dokuz kısma parçalayıp, etini kemikten ayırır, başını kesip bir ağaca geçirirler. Sonra etini bir yere toplayıp ağız sularıyla kemiğe yapıştırırlar ve başı bedenine üzerine koymak suretiyle yeniden diriltirler.
- 3- Ruhlar vergi almış adamı kazana koyup kaynatırlar. Etini kemikten ayırıp yerler. Sonra kemiklere yeni et yapıştırıp onu diriltirler (Bayat, 2006: 53).

Şamanlar ikinci kez doğmadan mutlak maneviyata ulaşmış sayılmazlar. Bu, sufilerin ölmeden evvel ölmek, olgusunun ayıdır ve Alevi-Bektaşilerin "İki kez doğmayan hakkın sırrına erişemez. " inancına çok benzemektedir (Bayat, 2006: 50). Birçok açıdan İslamiyet'te görülen iç dünyaya yolculuk ederek yaratıcının varlığını derinden kavrama ve hissetme durumu ile benzerlik gösteren bu yeniden dirilme durumu Şamanlık içindeki en önemli hadiselerden biridir.

Ezoterik anlamı bilgi, can, ruh, vs. olan kemiğin özellikle Türk şamanlığında belirgin rol oynaması eski çağlarda ölen şamanların kemiklerinin kutsal olarak bilinmesi inancını doğurmuştur. Şaman definlerinde kemiklerin etten ayrılmasına kadar cesedin toprağa verilmemesi de başlangıçtaki etten ayrılıp temizlenen kemiklerin son buluşta da etten arındırılıp gömülmesi şeklinde tekrarlanmıştır (Bayat, 2006: 62).

Kemik sadece şamanlık olgusu içerisinde değil genel anlamda kültür içerisinde önemli atfedilmiştir. Şaman olabilmenin temel unsuru olması dışında kemik ruhu barındığı inancı nedeni ile korunmuştur. İslam öncesi devirde Türkler ve Moğollar' da kurbanların etleri yenildikten sonra kemikleri kırılıp parçalanmaz, kemiğe özel bir itina gösterilirdi. Kemikler büyük bir itina ile toplanarak ya gömülür ya da yakılırdı. Bu suretle o hayvanın gökte yeniden dirilerek Tanrı'ya ulaşacağına inanılırdı (Ocak, 2000: 173).

Bu bilgilerden hareketle söyleyebiliriz ki şamanın ölüp kemiklerinden yeniden dirilmesi manevi bir dönüşümü ifade etmektedir. Bedenin günahlara maruz kalmış etinin yok olmasının ardından temizliğin ve saflığın ifadesi kemiklerin yeni bir etle örtülmesi gerçek anlamı bir dirilme olmasa da bu mistik yenilenmede araç olarak kemiklerin tercih edilmesi kemiğin kültürel bağlamda kazandığı önemle açıklanabilir. Yok olan, çürüyen et kötülükleri ifade eden bir unsur olarak yorumlanabilirken varlığı

sürdürmeye devam eden kemik ki buna bağlı olarak da iskelet insanın temelde iyiliğini temsil etmektedir. Kalıcı olan ruh yaratıcı tarafından kemiklere gizlenmiştir. Ruhu kötü yapan onu dışardan çepeçevre saran ettir ve et gelip geçici olandır. Aslolan kemiktir ve kemikler varlığını sürdürdüğü sürece yeni bir etle varlık kazanmak mümkündür.

3. İslamiyet'te Kemikten Diriltme

Kemik ve kemiklerden dirilme hususunda İslamiyet etkisi içerisinde de farklı anlatılar karşımıza çıkmaktadır. Kemiğin önemi neredeyse bütün kültür ve inanışlarda ortak bir çizgi üzerinde ilerlemekle birlikte İslamiyet'i benimseyen Türkler arasında da önemini korumaya devam etmiştir. Bugün hala Anadolu halkları arasındaki yaygın bir inanişe göre insan kuyruk sokumunda bulunan kemikten (**acbü'z-zeneb**) tekrar dirilecektir. "Her şeyin son kısmı, kuyruk sokumu" anlamına gelen **acb** ile "kuyruk" anlamına gelen, aynı zamanda "bir şeyin sonu ve ucu" demek olan **zeneb** kelimelerinden oluşan "**acbü'z-zeneb**" in sözlük anlamı "kuyruk sokumu" demektir. İslam inancına göre insan bu kemikten yaratılmıştır ve insanın çürümeyecek, toprağa karışmayacak tek noktası bu kemiktir. Bu nedenle insan yeniden yaratılırken de bu kemikten yaratılacaktır. Elbette bu meselenin Kur'an-ı Kerim ve hadisler ile yorumlanan boyutudur.

İslamiyet'in Türkler arasında kabul görmesi ile birlikte Türklere ait anlatılarda İslami etkiler de görülmeye başlanmıştır. Kahramanlık bağlamında oluşturulan metinlerin içerisinde dinî unsurların da ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Masal, destan, halk hikâyesi ve menakıpname gibi türlerde kemik ve kemikten dirilme motifiyle sık sık karşılaşmaktayız. Özellikle kemiğin "kurukafa" şekline rastlandığını ifade edebiliriz.

Bu konuda karşımıza çıkan hikâyelerden biri de Cümcüme Sultan hikâyesidir: "Hz. İsa yolda giderken çürümüş bir kemik görür. Kemiği yerden kaldırıp eline alır, kemiğe dil vermesi için Allah'a niyazda bulunur. Kemik Allah'ın kudreti ile dile gelir. Hz. İsa ise kemiğe sorular yöneltir. Kemik ise dünyada yaptıklarını anlatır ancak putlara taptığını söyler. Hz. İsa ölüm meleği ve ölümle ilgili sorular sormaya devam eder ve kemik cevap verir. Hz. İsa kemiğe ne istediğini sorduğunda ise kemik bağışlanmak istediğini söyler. Hz. İsa el açar, dua eder." Çürümüş kemikler ve dökülmüş etler toplanır ve tekrar canlanırlar (Daşdemir, 2015: 392-396).

Bir Gagauz efsanesine göre Hz. Âdem oğullarını evlendirecek kız temin edebilmek için bazı hayvanların kemiklerini bir araya toplamış ve Allah'a dua ederek bu kemiklerden kızların yaratılmasına vesile olmuştur. Hatta Hindistan sihrî folklorunda da bazı azizler ve yogilerin bizzat kendi kemiklerinden kendilerini diriltecek kudrete sahip olduklarına inanılmaktadır (Ocak, 2000: 170-171).

Ahmet Yaşar Ocak'ın bu iki örneğinden Hz. Âdem ile ilgili olanda dikkatimizi çeken nokta hayvan kemiklerinin bir araya getirilmesi kaydı ile meydana gelen diril(t)me olayında dirilenin bir insan olmasıdır. Bir araya toplanan hayvan kemikleri Hz. Âdem'in duası ve Allah'ın sonsuz gücü ile birleşerek insan formunda yeniden yaratılmıştır. Anlatıda hayvan kemiklerinin bir insan yaratmada kullanılması Allah'ın büyüklüğü ve kudretinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Her şeyi yoktan var eden Allah hayvana ait kemikleri insan suretinde yeniden dünyaya getirebilecek gücün tek sahibidir.

Her iki örnekte de kemik ve kemiklerden diriltmenin gücü temsil ettiği açıktır. Ayrıca ruhun kemiklerde bulunduğu inancını da göz önünde bulundurarak ruha yeni bir beden kazandırmanın yaşamın sonsuzluğunu sağlama noktasında sihrî açıdan ne kadar önemli bir olay olduğunu da bu örneklerde görmekteyiz.

Kur'an-ı Kerim'de Bakara Suresi'nde geçen bir vaka yine kemiklerden diriltme konusunu anlatmaktadır. Üzeyir Peygamber bir gün harap bir kasabaya gelip yüzyıl kadar bir uykuya dalmıştır. Yüzyıl sonra uyandığında ancak kısa bir süre uyduğunu sanmıştır. Fakat beraberindeki eşeğini aradığında yerinde bir yığın kemik görmüş ve Allah'ın kendisine bir ibret dersi vermek istediğini anlamıştır. Cenab-ı Hak kudretiyle hemen kemikleri birleştirmiş ve merkebi yeniden yaratmıştır (Bakara. 2: 259).

Yine Kur'an-ı Kerim'de Kıyâmet Suresi üçüncü ve dördüncü ayetlerde (İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanır? Evet bizim, onun parmak uçlarını bile düzenlemeye gücümüz yeter.)² Allah'ın kemiklerden diriltecek sonsuz güç ve kuvvete sahip olduğundan bahsedilir.

Bu vesile ile eski kültürde görülen bazı uygulamaların İslamiyet içerisinde de farklı şekil ve anlatımlar ile yaşamaya devam ettiğini görmekteyiz. Kültür ve dinler arası etkileşim yaşamın her alanında görüldüğü gibi üzerinde çalıştığımız bu konuda da görülmektedir.

Bayat'ın ifadesine göre Şamanlık, bir dizi sistemlere etki gösterdiği gibi onlardan da etkilenmiştir. Özellikle İslam'ın kabulünden sonra Orta Asya Şamanlarının, İslami bir dönüşüm geçirdiklerini kaydetmek mümkündür. İslam dinini tasavvufi kanaldan öğrenen Türklerin Türk Müslümanlığı oluşturduğu bir gerçektir. Bu Müslümanlık, Şamanlıkla yeni dini akideleri sentez halinde yaşatmaktadır. İslam'a uygunlaştırılan Şaman telakkisi daha çok Alevilik akımında ve Şilik'te korunmuştur. (2006: 279) Özellikle evliya menkıbelerinde ve Bektaşî anlatılarında şamanlığa dair izleri açık bir şekilde görmekteyiz. (Kemikten diriltme, cansız varlıkları harekete geçirme, ateşe hükmetme, hastalıkların tanı ve tedavisi vb.)

Kemiklerden dirilmekle ilgili karşımıza iki adet menkıbe çıkmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak'ın aktarımı ile bunlardan birine göre Hacı Bektaş'a mürit olmuş bir adamcağzı onu ve öteki müritleri evine yemeğe davet eder. Yemek için evinde ne kadar kuzusu varsa hepsini boğazlar. Yeme içmeden sonra şeyh adamı çağırarak kendisine ne derece candan bağlı olduğunu ispat eden bu hareketinden dolayı teşekkür eder. Sonra müritlerine emrederek yenilen her koyunun kemiklerini birbirine karıştırmadan ayrı ayrı kendi derilerinin içine koydurup başlarını da yanlarına bıraktırır. Müteakiben kalkıp iki rekât namaz kılar ve dua eder. Dua biter bitmez kuzuların hepsi de dirilerek ayağa kalkarlar (Ocak, 2000: 171).

İkinci menkıbede ise Baba Mecnun adında İranlı bir şeyh müritleriyle Rum (Anadolu) diyarına gelip Sultan Şucauddin'e mürit olmak ister. Ancak daha önce onu bir tecrübe etmeyi de gönlünden geçirmektedir. Bu maksatla bir oğlak kılığına girer. Sultan adamlarına emrederek onu kestirir, derisini yüzdürüp kafasını ayırdıktan sonra etini bir kazanda pişirtir. Pişen et topluca yenilip bitince geri kalan kemikler bir yerde toplanır. Baş ve deri getirilip üzerine bırakılır. Bu iş olur olmaz oğlak dirilir ve hemen

² Bakınız: Kıyâmet Suresi / 3 ve 4. Ayetler

arkasından yeniden insan şekline döner, Baba Mecnun olur. Bu kerameti gören Baba Mecnun derhal müritliği kabul eder (Ocak, 2000: 171).

Nitekim bu konuda benzer uygulamalara Anadolu'da, Orta Asya'da ve Sibirya'da rastlanmaktadır. "Bir geyiği vuran avcının onun iskeletinin kaybolmuş bir tarafı yerine bir tahta parçası koyarak iskeletini eksiksiz olarak meydana getirdiği ifade edilmektedir. Bir süre sonra geyik avcı tarafından tekrar öldürüldüğünde avcı yerine koyduğu kemiği bulmaktadır." Şeklinde anlatılan Muğla yöresindeki efsane de Sibirya kökenlidir (Roux, 1994: 136).

Ahmet Yaşar Ocak'ın eserinde aktardığı ve Hasan Tahsin Okutan tarafından Şebinkarahisar civarında tespit edilen bir efsaneye göre Yavuz Sultan Selim Çaldıran Seferi'ne giderken yolda bir çobana misafir olmuştur. Çoban sürü içinden dört koç keserek pişirir. Sofraya oturduğunda etleri yedikten sonra kemikleri atmayıp biriktirmelerini misafirlerine söyler, dediği gibi yapılı. Yemekten kalkınca toplanan kemikleri çoban yeniden derilere doldurur ve dua eder. Duanın peşinden herkesin gözü önünde dört koç silkinerek ayağa kalkar. Yalnız birinin topalladığı görülmüştür. Çoban kemiklerden birinin eksik olduğunu bu yüzden koçun topalladığını söyler. Bunun üzerine şaşkınlığını gizleyemeyen Yavuz sakladığı kemiği çıkarır verir (Ocak, 2000: 174).

Bu anlatılarda da görüldüğü üzere kemik motifi Türk kültüründe çok sayıda inanış ve ritüelin içinde yaşamaktadır. Yeniden dirilmenin meydana gelebilmesi için kemiklerin eksiksiz bir şekilde tekrar bir araya getirilmesi gerekmektedir. Kemiklerde görülen bir eksiklik dirilmenin de eksik meydana geleceğini göstermektedir. Bu da en ufak bir kemiğin bile iskeletteki önemini göstermektedir. Anlatılardaki kemik motifinden de anlaşılacağı üzere yeniden dirilmenin gerçekleşebilmesi için canlıların kemiklerinin eksiksiz bir şekilde korunması gerekmektedir. Kemiğin eksik oluşu aynı zamanda uğursuzluk belirtisi sayılmaktadır. Ayrıca herhangi bir şekilde topraktan kemik çıkması durumunda o kemik dualanarak tekrar gömülür, kemiğin sahibi insan veya hayvan oluşu fark etmeksizin rahat ettirilirdi. Bütün bu uygulamalar kemik motifinin ruh kavramı ile iç içe yaşayışından kaynaklanmaktadır

Kemik ve kemikten diriltme motifinin İslamiyet öncesi anlatı ve uygulamalarından başlayarak İslamiyet'i kabul eden Türkler arasında da önemli sayıldığını görmekteyiz. Özellikle Alevi- Bektaşî inancı içerisinde Şamanizm'den aktarılan çok sayıda uygulamanın varlığı da göz önünde bulundurulduğunda inanç sistemlerinin birbirine etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Kemiğin ruhun konuşlandığı yer olarak görülmesi, sonsuz yaşam döngüsünün önemli bir unsuru olması gibi nedenler kemik ve kemikle ilgili uygulama ve buna bağlı motiflerin çeşitlilik arz etmesini sağlamıştır. Ruhun, iyilik ve kötülüğün, atalardan aktarılan genetiğin kemikte olduğuna inanan Türkler hem insan hem de hayvan kemiklerini önemli atfetmiş, ölen hayvanların kemiklerini korumuşlardır. Yeniden dirilebilmek için kemiklerin eksiksiz tekrar bir araya getirilmesi gerektiği için kemiklerin korunması önemli sayılmıştır.

4. Fal-Falcılık Bağlamında Kemik

İnsanoğlu doğumu ile başlayan yaşam sürecinde geleceğine dair bilgilere önceden vakıf olabilme arzusu ile çok sayıda sihri uygulama keşfetmiştir. İnsanın geleceğini, yaşayacaklarını ve başına gelecekleri önceden bilme isteği ile şekillenen bu uygulamalar, farklı toplum ve inanç sistemlerinde farklı şekillerde görülmüştür. Türk kültüründe kemiğin yaratılıştaki önemini yanı sıra sihir ve kehanet bağlamındaki önemi de göz önünde bulundurulmalıdır. Türkler kemiği fal ve falcılık noktasında önemli bir başvuru nesnesi olarak görmektedirler. Özellikle hayvanlara ait kemiklerin gelecekte haber almada kullanıldığı bilinmektedir

Fal eski Türkçede ırk kelimesi ile ifade edilmiştir. Şamanlar arasında fal anlamında yaygın olarak kullanılan kelime ise “tölge” dir. Falcılar fal açmak için kullandıkları nesneye göre muhtelif adlar alırlar. Hayvanların kürek kemiğine bakıp geleceği keşfedenlere “yağrınıcı” koyun tezekleriyle fal açanlar “kumalakçı”, muhtelif şeylerden manalar çıkaran falcılara “ırımçı” denir (İnan, 1986: 151-152).

Kemik temelli kehanet uygulama ve ritüellerinin çoğu toplumda aynı şekilde tezahür ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kemikle bakılan fallarda kehanette bulunulmasını sağlayan unsur farklı uygulamalara tabi tutulan kemiğin fiziksel görünüşünde meydana gelen değişikliklerdir. Meydana gelen bu fiziksel değişiklikler fal bakan kişinin yorumuna göre farklı şekillerde değerlendirilse de falın ortaya çıkış şekli ve yorumlanışının neye göre olduğu hususu çoğu toplumda birbirine benzerdir.

Fal bakarken kullanılan nesnelere de topluluktan topluluğa değişmektedir. Türk milletinin yaşayış sisteminde hayvan ve hayvancılığa dayalı ritüel ve uygulamalar büyük önem taşımaktadır. Bu duruma bağlı olarak da geleceğe yönelik tahminlerde hayvan kemikleri kullanılarak bakılan kürek kemiği ve aşık kemiği falı Türklerin sıklıkla başvurdukları bir kehanet yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1. Kürek Kemiği Falı

Kavrulmuş kürek kemiğinin okunması yolu ile kehanette bulunmak anlamına gelen omoplatoskopi veya iskapülomanti, kuşkusuz Türk-Moğol kehanet yöntemlerinin en eskisi ve en sürekli uygulanmış olanıdır. Bu yöntem kendisine çok büyük bir yer ayırma gereğini duymayacağı derecede Orta Asya'da ve diğer yerlerde uzun uzun incelenmiştir (Roux: 1994: 76).

Bu yöntem, daha önceden yukarı Asya'da tarih öncesi çağlardan beri uygulanmaktaydı ve halen de oralarda uygulanmaktadır (Roux: 1994:76). Zira kürek kemiği falı Anadolu'da her ne kadar Orta Asya doğrultusunda görünüyorsa da, bu yöntem çoğu kez Yunan çobanlarına atfedilmektedir. Acaba bu konuda da Yunan ve Türk, her iki medeniyet çevresinin birbiri ile kesişmesi mi söz konusudur? (Roux: 1994: 76) Günümüzde biliyoruz ki medeniyetlerin birbiri ile farklı zamanlarda farklı şekillerde etkileşime girmesi olağan bir durumdur. Öyle ki Roux'nun sorusu kültür aktarımının olağan akışında zaten var olan kültürlerin birbirlerini etkilemesi ve birbirlerinden etkilenmesi durumu ile açıklanabilir.

Kuşkusuz fal olayı, özü bakımından, Şamanizm'in temelinde yer alan manevi gerçeklikleri açığa çıkarma ya da onlarla teması kolaylaştırmaya yarayan bir tekniktir (Yaşa, 2016: 7). Bu açıdan bakıldığından şamanlar gelecekte haber verirken aynı zamanda atalarıyla da bağ kurarlar. Şamanın ataları ile kurduğu bu bağ aynı zamanda geçmiş ruhlardan aldığı manevi desteği kanıtlar niteliktedir.

Kazaklar fala bakmak için özellikle keçi veya tekenin kürek kemiğini tercih ederlerdi. Kemik önce bir müddet ateşte yakılırdı. Böylece ateşten çıkarılan kürek kemiği üzerinde oluşan çizgilere göre, falcı çeşitli yorumlar yapardı. Kemik üzerindeki kesiksiz düz çizgi yolun açık olduğunu, eğri büğrü çizgi ve delikler ise yolun kapalı olduğuna işaret ederdi (Tavkul, 2007: 186).

Fal bakma uygulamalarının geneline bakıldığında kehanette bulunurken kemik üzerinde oluşan çizgilere bakarak yorumda bulunulduğu söylenebilir. Kehanette bulunacak kişi kemiğin üzerinde ortaya çıkan çizgilere göre geleceği yorumlar ve önlem alınması için kendisine gelenlere fikir verirdi.

4.2. Aşık Kemiği Falı

Aşık kemiği ve kürek kemiği falı amaçları açısından karşılaştırıldığında aynı amaçla kullanılmaktadır. Ancak kürek kemiği falının aşık kemiği falına nazaran daha fazla bilindiği ve daha yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Temelde bu iki fal çeşidinin birbiri ile yakından ilgili olduğu araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir.

Dört farklı yüzeye sahip olan aşık kemiği ile fal bakarken; kemik davul üzerine atılır ve aldığı şekle göre yorumu yapılırdı. Aşık kemiği temel nesne olsa da davul da bu falın önemli bir aracıdır.

Bütün atlı-göçebe Türk boylarında şamanlar kurbanın kabul edilip edilmediğini de aşık kemiği vasıtasıyla anlardı. Aşık kemiği havaya atılır “alça” düşerse kurban kabul edilmiş sayılırdı (İnan, 1986: 103).

Fal bakma uygulamalarının geneline bakıldığında kehanette bulunurken kemik üzerinde oluşan çizgilere bakarak yorumda bulunulduğu söylenebilir. Kehanette bulunacak kişi kemiğin üzerinde ortaya çıkan çizgilere göre geleceği yorumlar ve önlem alınması amacıyla kendisine gelenlere fikir verirdi.

Edindiğimiz bu bilgiler bizi fal bakmanın sistemli bir yapısı, belirli kural ve kabul edilmiş olguları olup olmadığı konusunda düşündürse de ele geçen yazılı kurallar olmadığı için kemik temelli fal yorumlarının kişisel tecrübelerden, yaşanmışlıklardan hareketle yapıldığı fikrini kabul ediyoruz.

5. Edebî Anlatılarda Kemikten Diriltme Motifi

İnsan anatomisinin temelini oluşturan ve yaşamın devamlılığı için hayati önem taşıyan kemik sadece biyolojik değil, aynı zamanda sembolik ve kültürel anlamlara da sahiptir. Farklı kültür ve inanç sistemlerinde kemik; dirilişe, ruhsal dönüşüme ve yeniden doğuşa dair farklı anlamlar taşır. Bu anlamlar, edebî eserlerde de sıklıkla işlenir. Çünkü insanın merak ettiği, önemseydiği, karşılaştığı her türlü durum ve unsur edebiyata yansımaya devam etmektedir. Edebî eserler meydana getirildikleri toplumların, din ve inanç sistemlerinin izlerini taşır. Kemik, Türk edebiyatında farklı konu başlıkları ile karşımıza çıkmaktadır:

Ölüm ve Ölümsüzlük: Kemik, ölüm ve çürümeyle ilişkilendirilir. Ölü bir bedenden geriye kalan tek şey genellikle kemiklerdir. Kaybolması zor olan kemikler edebî anlatılarda genellikle saklanan, saygı duyulan unsurlar olarak anlatılır. Saygı duyulduğu için de genellikle korunması gerekir. Özellikle savaşçı toplumların anlatıldığı metinlerde ölen kahramanın kemikleri yüksek bir ağacın dallarına bırakılır. Bu vesile ile hem

bedene saygı gösterilir hem de kahraman gökte olduğuna inanılan ilahi bir güce yaklaştırılır

Ruh ve Ruhsal Dönüşüm: Bazı kültürlerde kemikler, ruhun varlığını koruduğu yer olarak görülür. Ölümden sonra ruhun kemiklerde kaldığı ve beden cismi olarak dirildiğinde tekrar kemiklere geri döndüğü inancı vardır. Çünkü ruh hiçbir zaman tamamen yok olmaz. Hareket halindedir. Bedenden uzaklaşabilir ancak çoğu anlatıda bir şekilde bedene ki bu vesile ile de kemiklere geri döner. Bu bağlamda, kemikler ruhsal dönüşümü ve yeniden doğuşu da temsil edebilir.

Güç ve Dayanıklılık: Kemikler, güce ve dayanıklılığa dair sembol olarak da kullanılır. Yok edilmesi, ortadan kaldırılması en güç şeylerden biridir. Bu nedenle anlatılarda kahramanlar fiziksel olarak betimlenirken de kemiklerinin iriliği, kalınlığı aktarılır. Savaşçı ve kahramanlar genellikle kemiklerinden güçlü ve sağlam oldukları için övülür.

Atalar ve Geçmiş: Kemikler, atalarla ve geçmişle bağlantıyı da temsil edebilir. Ruh aynı zamanda bizim geçmiş yaşantımızla bağımızı temsil eder. Geçmiş yaşantılarımız atalarımız ve onlarla kurduğumuz bağlarımız arasında şekillenir. Bu nedenle kemikte var olan ruh aynı zamanda bizim geçmiş bağlarımızı, ata köklerimizi ve atalarımızdan aktardığımız tüm unsurları içinde barındırır. Bu nedenle anlatılarda ölümlerin kemikleri genellikle saygıyla muamele görür ve gelecek nesillere miras olarak aktarılır.

Sonuç

Kültür; dil, din, coğrafya, inanç sistemi, yaşam biçimi gibi çok sayıda kavramın bir araya gelmesi ile oluşan bir yapıdır. Tek bir kavram ile ifade edilemeyecek kadar kapsayıcı olan bu yapı içinde çok sayıda unsurun geçmişini ve geleceğini de barındırır. Türkler ise gerek savaşçı gerekse göçebe kültürün de etkisi ile çok sayıda farklı devlet, din ve inanç sisteminin etkisinde kalarak çok katmanlı bir kültürel yapı meydana getirmişlerdir. Çalışmamızda bu yapının parçaları arasında kemikle ilgili inanışları değerlendirerek kemik ve kemikten dirilme motifinin kültürel yapıya nasıl yansıdığını ortaya koymaya çalıştık.

Menakıbnâme, efsane, masal vb anlatılarda sık sık kemikle ilgili ifadeler yer verilmiş, bu metinlerde “kemikten dirilme” motifi kullanılmıştır. Bu motif genel itibarıyla ruhsal bir döngüyü, insanın kendini bulma sürecini, kendine dönüşünü, tekrar vücut buluşunu, Allah’ın gücü ve kuvvetini, geleceği tahmin etme arzusunun, fiziksel gücü, cismi olarak yeniden dünyaya gelişi ifade edecek şekillerde kullanılmıştır.

Tüm bu kullanım, uygulama ve inanışlar gösteriyor ki kemik ve kemikten dirilme kavramı dini, maddi ve edebi boyutuyla Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir.

Geçmişten bugüne farklı inanç sistemlerini benimsemiş olan Türkler kemiğin ruhun ikametgâhı ve taşıyıcısı olduğuna inanmışlardır. Türklerin benimsediği, karşılaştığı inanç sistemleri değişse bile bu inanış varlığını günümüze kadar korumuştur. İnsanlığın varlığını koruma arzusu farklı inanç sistemlerinde farklı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Animizm’de ruhun barınağının kemik olduğu düşüncesi ile başlayan bu uzun yolculuk Şamanizm’de şamanın ruhsal ve kutsal yolculuğu haline gelirken İslamiyet bağlamında ise Allah’ın sual edilemeyecek kadar büyük ve kutsal olan gücünün yansıması olarak karşımıza çıkmıştır.

Anadolu’da hala kemik ve kemik temelli inanışların devam etmesi, anlatılarda kemikten dirilme motifinin karşımıza çıkması ve hatta bugün modern romanlarda bile kemik kavramının vurgulanıyor olması geçmiş kültürden gelen bir aktarım olsa gerek. Bu aktarım Türk kültürünün yeni anlatıları filizlendiği sürece kemik ve kemikten dirilme kavramlarının önemini koruyacağına dair önemli işaretler sunar.

Kaynakça

- Aydoğan, T., A.T. Hallaç (2021). “Türklerin Animistik İnanç Sisteminde İnsan Kemiği ve Kanının Yeri”. *Folklor Akademi Dergisi*. C.4, S.2. 302-320.
- Bayat, Fuzuli. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, Fuzuli. (2022). *Türk Şaman Metinleri Efsaneler ve Memoratlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Daşdemir, Ö. (2015). *Düzyazı Şeklinde Yeniden Yazılan Anonim Bir Cümcüme Hikayesi*. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 37. 387-414.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: III. B. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ocak, A.Y. (2000). *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: II. B. İletişim Yayınları.
- Örnek, S.V. (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Örnek, S.V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Roux, Jean-Paul (1999). *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*. (çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Roux, Jean-Paul (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: İşaret Yayınları
- Tavkul, Ufuk. (2007). “Kıpçak Kökenli Türk Boylarında “Kürek Kemiği” ve “Kumalak-Taş” Falı”. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 2003*. C.2. Ankara.
- Tezcan, M. (1997). *Kültürel Antropoloji*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yaşa, R. (2016). “Türklerde Animistik Düşüncenin Yansımaları: Kürek Kemiği ve Aşık Kemiği Falı”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*. C.8, S.3. 1-25.